

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/2

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 17

el-Mahsûl* Adlı Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahrreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı

Nurullah AGİTOĞLU**

Özet

Hadis ilminde Hz. Peygamber'in fiilleri önemlidir. Zira onun fiilleri, hadisin terim anlamında geçen önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Fiillerinin ne ifade ettiği ve bağlayıcı olup olmadıkları veya hangilerinin bağlayıcı olduğu gibi hususlar hem hadisçiler hem de fıkıh usûlcüleri arasında tartışılmıştır. Usûlcülerin bu tür konulara farklı ve orijinal yaklaşımları dikkat çekmektedir. Bu tebliğde kelamcı, felsefeci ve tefsirci kimliğinin yanında fıkıh usûlcüsü kimliği olan ve Şâfiî mezhebi içinde önemli bir yere sahip bulunan Fahrreddin er-Râzî'nin bu meseleyi ele alışı, onun meşhur eseri *el-Mahsûl* çerçevesinde incelenecektir. Tam adı *el-Mahsûl fi İlmi Usûl'l-Fıkh* olan eser fıkıh usûlünün mütekelliminin metoduyla yazılmış önemli kitaplarından biridir. Bu eserde fıkıh, fıkıh usûlü, nazar, delil, emâre gibi terimler hakkında açıklama yapıldıktan sonra sırasıyla şer'î hüküm, Kur'an ve sünnet lafızlarından hüküm çıkarmaya yarayan dil ve yorum kuralları, icmâ, haber, kıyas, ictihad ve fetva konuları ele alınmıştır. Bâb ve fasıl sistematiği üzerine kurulu olan eserde, muhalif görüşler ve delilleri ayrıntılı biçimde aktarıldıktan sonra bunların tartışması yapılmış ve kitap genel olarak diyaloglar halinde yazılmıştır. Fıkıhta Şâfiî, akaidde Eş'arî mezhebine mensup olan Fahrreddin er-Râzî'nin bu eserinde temel olarak mezhebinin genel eğilimlerinden dışarı çıkmadığı görülmektedir. Bu eseri bağlamında konuyla ilgili tespit ve değerlendirmeler yapılarak bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Râzî, el-Mahsûl, hadis, Hz. Peygamber'in fiilleri.

A Shafi'i Methodologist Fahr al-Din al-Razi's Approach to the Acts of the Prophet in the Frame of his Work Titled al-Mahsul

Abstract

For the wisdom of the hadith, the actions of the Prophet are important. Because his actions are considered an important factor in the meaning of the term of hadith. The facts, such as what the facts mean and whether they are binding or binding, are discussed between the hadith and the jurisprudence. The different and original approaches of the practitioners to these kinds of issues draw attention. In this study, Fahrreddin er-Razi's consideration of this issue, which is an identity of fiqh, as well as the identity of theologian, philosopher and exegesis, and which has an important place in the Shafi'i sect, will be examined within the framework of his famous work *al-Mahsul*. The full name is *el-Mahsul fi İlmi Usûl al-Fıkh* is one of the important books written by method of mutual intervention. In this work, after the explanation of terms such as fiqh, usûl al-fıqh way, evil eye, evil, emir, language and comment rules, icmâ, news, comparative, ijihad, fatwa topics were taken up for shar'î judgment, Qur'an and Sunnah. The work, which is based on the *bab* and *fasıl* system, has been discussed in detail after dissident opinions and proofs have been transmitted in detail, and the book has been written in dialogues in general. In this work of Fahrreddin er-Razi, a member of the Ash'arite and Shafi'i sect, is basically not out of the general tendencies of the sect.

Keywords: Râzî, al-Mahsûl, hadith, the actions of the Prophet.

* Bu çalışma, 14-17 Eylül 2017 tarihlerinde Şarkiyat Vakfı tarafından Diyarbakır'da düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde yazar tarafından sunulan tebliğin makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Şırnak Ü., İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. D.
nurullahagitoglu@gmail.com

1. Fahrreddin er-Râzî ve el-Mahsûl Adlı Eseri

Fahrreddin er-Râzî, 543 (veya 544) yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti Rey'de doğdu. Bekrî, Teymî ve Kureşî nisbelerinden Arap asıllı bir aileye dayandığı ve İbnü'l-Hatîb veya İbn Hatîbü'r-Rey diye de tanındığı ancak daha çok Fahrreddin er-Râzî adıyla meşhur olduğu belirtilmiştir.¹

İlk hocası olan babasından ders aldıktan sonra babasının ölümü üzerine Simnân'a giderek Kemâleddin es-Simnânî'nin (ö. 575/1179) derslerine katıldı. Daha sonra Rey'e döndü, kelâm ve felsefe tahsil etti. Üstün zekâsı ve azmi sayesinde kısa zamanda kendini yetiştirdi.²

Üne kavuşmasında yaptığı ilmi seyahatlerin büyük payı olan Râzî, İbn Rüşd el-Hafîd (ö. 595/1198), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166) gibi meşhur âlimlerle de muasırdır. Gittiği ilim merkezleri arasında Cürçân, Tûs, Herat, Hârizm, Buhârâ, Semerkant, Hucend, Belh, Gazne gibi yerler bulunmaktadır. Mutezile âlimleri ile yaptığı bazı tartışmalar sonucu Hârizm'i terkedip Rey'e dönmek zorunda kaldı. Daha sonra Mâverâünnehir beldelerini dolaştı. İbn Sînâ'nın (ö. 427/1037) *el-Kânûn* adlı eserini şerh etti. Bazı âlimlerle fikhî ve itikadî meseleler üzerinde yaptığı tartışmalar onu ilmi anlamda daha karizmatik hale getirdi. Ayrıca ziyaret ettiği yerlerin idareci ve yöneticilerinden iltifat ve ikram gördüğü ifade edilmektedir.³

Hayatının geri kalan kısmını Herat'ta geçirdi. Bir yandan eserlerini telif ederken öte yandan sayıları 300'ü aşan talebe yetiştirdi. Râzî 1 Şevval 606'da (29 Mart 1210) Herat'ta vefat etti.⁴

1 İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 2002), 6: 318; M. Salih ez-Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.) 15; Fahrreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî, *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fikh*, thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Ulvânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1: 31-32 (Muhakkikin önsözü); a.mlf., *Kelâmî Giriş (el-Muhassal)*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: AÜİF Yay., 1978), 1 (Çevirenin önsözü); Yusuf Şevki Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 12 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 89. Râzî'nin yaşadığı dönemle ilgili geniş bilgi için bkz. Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 8 vd.; Râzî, *el-Mahsûl*, 1: 28 vd. (Muhakkikin önsözü).

2 İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 6: 318; Râzî, *el-Mahsûl*, 1: 33-34 (Muhakkikin önsözü); Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 17; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 89.

3 İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 6: 318-319; Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 19 vd.; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 89.

4 İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 6: 319; Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 28; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 89.

Üstün zekâsı, güçlü hafızası, etkili hitabetiyle tanınan ve VI. (XII.) asrın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Râzî kelâm, fıkıh usûlü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi çağının hemen hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. Bundan dolayı "allâme" unvanıyla da anılmıştır. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *eş-Şâmil'ini*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Müstasfâsını* ve Ebû'l-Hüseyin el-Basrî'nin (ö. 436/1044) *el-Mutemed fî Usûlil-Fikhîmi* çocukken ezberlemesi güçlü hafızasının delili olarak zikredilir. Eserleri ve öğrencileri aracılığıyla görüşleri yayılmış, tesirleri çağını aşar hale gelmiştir. Kutbeddin el-Mısri, Esirüddin el-Ebherî, Tâceddin el-Urmevî ve Sirâceddin el-Urmevî. onun yetiştirdiği ünlü kişilerdendir.⁵

Genellikle akaidde Eş'arî, fıkıhta Şâfiî mezhebine bağlı olmakla birlikte bazı konularda mezhebine muhalefet edip Mutezili görüşleri benimsemiştir. Bazıları tarafından Şia veya Cebriye gibi mezheplere mensup bir âlim olarak gösterilmişse de bu yaklaşım isabetli değildir. Zira onun Şii ve Bâtini görüşleri şiddetle eleştirdiği bilinmektedir.⁷ Ancak kimi konularda mezhebine muhalefet edebilmesi onun ilmi kalitesi, objektifliği ve bilimsel dürüstlüğüne yorumlanmalıdır.

Râzî usûlde ve fûrûda Şâfiî mezhebini savunmuştur. Şâfiî mezhebine bağlı olduğu halde nassların zahirine göre hüküm vermeye meyletmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in kıyasla değil haber-i vâhidle tahsis edilebileceğini savunmuştur. Ona göre haram olduğu hakkında nass bulunmayan her şey mübahtır ve -Ebû Müslim el-İsfahânî'nin benimsediği gibi- Kur'anda nesih yoktur.⁸

Fıkıh Usûlü'ne dair yazdığı *el-Mahsûl* adlı eseri Gazzâlî'nin *el-Müstasfâsı*, Cüveynî'nin *el-Burhânı*, Kâdî Abdülcebbar'ın (ö. 415/1025) *el-Umed'i* ve Ebû'l-Hüseyin el-Basrî'nin *el-Mutemed*'ine dayanan⁹ bir cem ve ihtisar kabul edilmektedir.¹⁰ Adından söz ettiren bu eseri üzerinde şerh, talik ve ihtisar türünden birçok çalışma yapılmıştır.¹¹ Özellikle Siraceddin el-Urmevî (ö. 682/1283) ve Taceddin el-Urmevî (ö. 653/1255) gibi öğrencileri tarafından yapılan ihtisarları dikkat çekmiştir. Bu ihtisarlar *et-Tahsîl* ve *el-Hâsîl* isimlerini taşımaktadır. Bu iki kitap da birçok âlim tarafından şerh edilmiştir.¹²

Râzî, *el-Mahsûl*'ü otuzlu yaşlarında kaleme almış ve 576 (1180) yılında tamamlamıştır. Eser, yazıldığı tarihten itibaren fıkıh öğrencileri ve ilim adamları tarafından büyük rağbet görmüş ve pek çok kişi tarafından istinsah edilmiştir.¹³

el-Mahsûl'de fıkıh, fıkıh usûlü, ilim, zann, nazar, delil gibi ıstılahlar hakkında kısa açıklama yapıldıktan sonra şer'î hüküm, Kur'ân ve Sünnet lafızlarından hüküm çıkarmaya yarayan dil ve yorum kuralları, icmâ, haber, kıyas, tercih, ictihad, fetva konuları ele alın-

5 Râzî, *el-Mahsûl*, 1: 35 (Muhakkikin önsözü); Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 89.

6 İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 6: 320.

7 Zerkân, *Fahreddin er-Râzî*, 27; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 90.

8 Zerkân, *Fahreddin er-Râzî*, 44-45; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 90.

9 Aynı eserlerden ihtisar edilerek meydana getirilen bir diğer fıkıh usûlü kitabı da Seyfeddin el-Âmidî'nin *el-İhkâm*'idir. *el-İhkâm*'da daha ziyade görüşlerin tahkikine ve meselelerin ayrıntılarına ağırlık verilirken *el-Mahsûl*'de deliller ve ihticâc üzerinde durulduğu belirtilmiştir. Bu iki eserin, söz konusu yaklaşım farklılıklarına rağmen en azından mensup oldukları mütekellimin mesleği içerisinde orijinal bir üslup ve sistematikte yazılan temel metinler serisinin en son iki kitabı olma gibi bir değeri paylaştıkları söylenebilir. Bkz. İbn Haldûn Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak Yay., 2004), 2: 635; Ferhat Koca, "el-Mahsûl", *DİA*, c. 27 (Ankara: TDV Yay., 2003), 391.

10 İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2: 635; Râzî, *el-Mahsûl*, 1: 27-28 (Muhakkikin önsözü); Ferhat Koca, "el-Mahsûl", 391.

11 Geniş bilgi için bkz. Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabi, ts.), 2: 1615-1616.

12 İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2: 635.

13 Koca, "el-Mahsûl", 391.

miştir. Bâb ve fasıl sistematığı üzerine kurulu olan eserde, muhalif görüşler ve delilleri bazen ait oldukları şahıs ve ekoller de belirtilerek ayrıntılı biçimde nakledildikten sonra bunların tartışması yapılmış ve kitap genel olarak diyaloglar halinde yazılmıştır.¹⁴ Kitabında çok fazla delil göstermeye meyletmiş¹⁵ olan Râzî'nin bu eserinde temel olarak mezhebinin genel eğilimlerinden dışarı çıkmadığı görülür. Bununla beraber –daha önce de vurgulandığı gibi– onun zaman zaman kendi mezhebine mensup âlimlerin çoğunluğunun benimseydiği bir görüşe muhalefet ettiği de olmuştur.¹⁶

Fıkıh Usûlünün özellikle ilk dönemlerde kelâmcılar metodu ve fakihler metodu şeklinde iki yöntemle şekillendirildiği bilinmektedir. Genelde Şâfiî ve kısmen de Mâlikî fakihlerinin takip ettiği Kelâmcılar metodunda usûl kuralları, mevcut deliller ışığında tedvîn edilmiş, fûrûa hâkim olarak ona yön vermiştir. Fukahâ veya Hanefiyye metoduna göre ise mezhep imamlarının ictihadda takip ettiğine inanılan usûl kaidelerinin tespit edilmesi, mezhepte mevcut fikhî görüş ve çözümlere uygun bir şekilde meydana getirilmiştir.¹⁷

Fıkıh usûlü tarihi bakımından Râzî, bir dönüşüme işaret eder ve onun usûl yaklaşımı müteahhirin döneminin başlangıcını oluşturur. Gördükleri felsefi eğitimin akabinde geliştirdikleri metafizik düşünceye ve mantık ilmindeki ihtisaslarına dayalı olarak mütekaddim usûl anlayışını tenkit eden ve delillendirme bakımından mantıkî tutarlılığa dayalı yeni bir usûl yazımına yönelen âlimlerin en etkilisi olarak ortaya çıkan el-İmâm ünvanlı Râzî'nin, *el-Mahsûl'de* fıkıh usûlünü yeni bir üslûp içinde inşa ettiği vurgulanmaktadır.¹⁸

el-Mahsûl'ü fıkıh usûlünün temel kaynaklarından biri ve mütekellim'in metodunun klasik çizgisinin belki de en iyi temsilcisi haline getiren yönü, müellifinin kelâm ve mantık ilmine derin nüfuzu ve esere kazandırdığı sistematik örgüdür. *el-Mahsûl'de* Râzî'nin kelâmcılığı ile mantıkçılığı bir araya gelmiştir. Eserin sade ve açık bir üslûbu vardır. Özellikle lafız ve dil konuları formel olarak mantık esas alınıp telif edilmiş, kitap, sistematik kurgusuyla âdetâ kendinden sonra bu ekolde yazılan usûl eserleri için örnek oluşturmuştur.¹⁹

Dinî ilimler içinde Râzî'nin daha çok temayüz ettiği alanlar aslında tefsir ve kelâm ilimleridir. O en çok kelâm alanında eser vermiştir.²⁰ Felsefe, mantık, astronomi, tıp ve matematik konularında da eserler yazan Râzî ilimler tarihi araştırmalarına konu olmuştur.²¹

Eserleri ve tesiriyle İslâm düşünce tarihinde önemli mevki işgal eden büyük bir şahsiyet olmasına rağmen Râzî, Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233), Nasıruddin et-Tûsî (ö. 384/1274), Esirüddin el-Ebherî (ö. 375/1265), Sirâceddin el-Urmevî ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi değişik mezheplere mensup âlimlerce eleştirilmiştir.²² Bu durum bir eksiklik değil, aksine onun çok çalışkan, çok eser veren, fazlaca öğrenci yetiştiren, ilim ve düşünce dünyasında kendi döneminin önemli ve etkili bir siması olduğuna işaret etmektedir.

Geliştirdiği üslûbu, metodu ve düşünce tarzını ilgilendiği hemen bütün ilimlerde uygulaymış olan Râzî'nin, bu bağlamda Kelâm ilminde olduğu kadar Fıkıh Usûlü alanında da

14 Bkz. Râzî, *el-Mahsûl*; Koca, "el-Mahsûl", 391.

15 İbn Haldun, *Mukaddime*, 2: 635.

16 Koca, "el-Mahsûl", 391.

17 Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, c. 16 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 12.

18 Tuncay Başoğlu, "Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî* içinde, ed. Ömer Türker, Osman Demir (İstanbul: İsam Yay., 2013), 243.

19 Koca, "el-Mahsûl", 392.

20 Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 90.

21 Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 90.

22 İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, 6: 319-321; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 93.

çığır açtığını, yenilikçi bir eser ortaya koyduğunu belirtmiştik. Bununla beraber selefle-riyle karşılaştırıldığında Râzî'nin fıkıh usûlüne mesâil ve hüküm açılarından ne kattığını sorgulanabileceği bir fakih ve usûlcü olarak sahip olduğu nitelikler bakımından meselâ Cüveynî ve Gazzâlî ile karşılaştırıldığında ona üstün bir makam biçilemeyeceğinin ileri sürülebileceği söylenmiştir. Fıkıh Usûlü konularının Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, Debûsî (ö. 430/1039), Serahsî (ö. 483/1090), Pezdevî (ö. 482/1089), Cüveynî, Gazzâlî gibi pek çok usûl âlimi eliyle ayrıntılı olarak işlendiği IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda olgunlaştığı ve gelişimini tamamladığı söylenerek itirazlar getirilmiştir. Zira özellikle V. (XI.) yüzyılda yaşamış olan söz konusu âlimler Fıkıh Usûlü tarihini önemli ölçüde etkilemişler ve eserleri devamlı başvuru olan klasikler halini almıştır. Ancak müteahhirin döneminde Fahreddin er-Râzî ve takipçilerinin usûl ilmine önemli katkı yapmış olabilecekleri, yeni bakış açıları getirdikleri, daha önce fazla işlenmemiş meselelerin yeni açılımlar kazanabileceği, özetle ilim ve düşünce tarihinin seyrinde yeniliklerin daima mümkün ve vâki olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.²³ Râzî gibi önemli ve etkili âlimlerin ilgi duydukları herhangi bir alanda bir yenilik veya farklı bakış açısı getirmeleri beklenen bir vakıa olmaktadır.

Fıkıh Usûlünde Râzî'ye nispetle bir mektepten söz etmek, tarihi bir olgu olarak onun ve takipçilerinin ortaya koyduğu eserlerin üslûp özelliklerinin, etkilerinin ve kullandıkları usûlün oluşturduğu bir fıkıh usûlü yaklaşımının varlığını tanımlama gayesinden kaynaklanır. Bir üstattan kaynaklanan ilmî bir akım yahut konu ve problemlere yaklaşım açısından görüşleri arasında benzerlik bulunan düşünürler grubu şeklinde tarihî bir olgu olarak Râzî mektebinden bahsedilebilir. Burada Râzî ile onun usûl eserleri üzerinde çalışan yedi usûlcünün görüşleri öne çıkmaktadır: Tâceddin el-Urmevî, Kâdî Sirâceddin el-Urmevî, Şemseddin el-İsfahânî (ö. 688/1289), İbnü't-Tilimsânî (ö. 644/1246), Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286), Karâfî (ö. 684/1285) ve Safiyyüddin el-Hindî (ö. 715/1315). Bu usûlcüler, ya doğrudan Râzî'nin öğrencisidirler veya ona ulaşan bir eğitim silsilesine sahiptirler.²⁴

Râzî mektebine mensup âlimler, kelâm ve mantık ilmi başta olmak üzere bütün aklı ilimlere hususî bir değer verirler ve gerek ihtisas eğitimlerinde gerekse telif ettikleri eserlerde bu ilimler öne çıkar.²⁵

Onun fikirleri, eserleri, konu tertibi, tartışma ve delillendirme üslubu farklı düşünce geleneklerine mensup âlimleri etkilemiştir. Kendine özgü bir tarz geliştiren Râzî, Gazzalî ile başlayan müteahhimin-müteahhirin ayırımına nihai şeklini vermiştir. O hem genel İslam düşüncesi hem de fıkıh usûlü açısından belirleyici bir noktada bulunmaktadır.²⁶

Râzî'nin konuları işlemeye diğer eserlerinin yanı sıra *el-Mahsûl'de* de uyguladığı metot, kendisinden sonraki usûl yazımını derinden etkileyen bir üslûp yeniliğidir. Buna göre O, kitaplarında (ortaya koyduğu üzere) bu tertibi ilk icat edendir ve kendisinden önce bulunmayan bir şey getirmiştir. Çünkü o, meseleyi zikreder, onun taksimi konusunu açar, bunu o taksimin fûrû olan alt taksimlerle sürdürür. Söz konusu meseleyle ilgili olan hiçbir fer'î konu atlanmaz. Böylece kâideler zapt edilmiş ve meseleler ihata edilmiş olur. Konular en temel birim olarak "mesele"ler halinde işlenir; meselelerin ihata edilmesi, delillerinin çoğaltılması, muhalif görüşlerin delillerinin inşa edilmesi ve çürütülmesi özellikle önem verilen bir husustur.²⁷

23 Başoğlu, "Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi", 243-244.

24 Başoğlu, "Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi", 244.

25 Başoğlu, "Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi", 245.

26 Tuncay Başoğlu, *Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi* (İstanbul: İsam Yay., 19, 2014).

27 Başoğlu, "Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi", 245.

Nazarî-küllî disiplinlerde ilmî anlayışın yeni bir inşâ sürecine girdiği dönemin öncülerinden kabul edilen Fahrreddin er-Râzî, ilkeleri nazarî-küllî bir ilim olan kelâma dayanan fıkıh usulünü de bu yeni inşâ çabasından bağımsız ele almaz. Yeni meseleler ortaya konulmamakla birlikte meselelere ilişkin mütekaddimün döneminde ileri sürülen farklı görüşlerin delillendirilerek yeniden inşâ edildiği bu üslup Râzî'nin usûl eserini de büyük ölçüde şekillendirmiş, esere felsefe-mantık dili hâkim olmuştur. Bu bağlamda *el-Mahsûl'de* usûl meseleleri klasik mantıktaki bilgi nazariyesi esas alınmak suretiyle tasavvur ve tasdik düzeylerinde ele alınmış, mahiyet analizinin ardından meselelere ilişkin görüşlerin delilleri münâzara yöntemiyle ve meselelerin metafizik bağıntıları üzerinde durularak tartışılmıştır.²⁸

Râzî'nin 200'ü aşkın eser²⁹ yazdığı nakledilirse de bunlardan bir kısmının ona ait olmadığı tesbit edilmiştir. Onun belli başlı eserlerinden bazıları şunlardır:

Kelâm ilminde: 1. *Muhassalü Efkârî'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirin mine'l-Ulemâi ve'l-Hükemâi ve'l-Mütekellimîn* 2. *el-Metâlibü'l-Âliye*. 3. *Kitâbu'l Erbaîn fî Usûli'd-Dîn* 4. *Esâsü't-Takdîs*. 5. *Meâlimü Usûli'd-Dîn*.³⁰

Felsefe ve Mantık'ta: 1. *el-Mebâhisü'l-Meşrikiyye*. 2. *el-Mülahas fi'l-Hikme ve'l-Mantık* 3. *Şerhu'l-İşârât ve't- Tenbîhât*.³¹

Tefsir'de: 1. *Mefâtihu'l-Gayb. et-Tefsîrî'l-Kebîr diye de bilinir*. 2. *Esrârü'l-Kur'ân*. 3. *Mefâtihu'l-Ulûm*. 4. *Esrâru't-Tenzil ve Envarü't-Tevîl*.³²

Fıkıh ve Fıkıh Usûl'ünde: 1. *el-Mahsûl*. Usûl-i fıkıha dair olup Tâhâ Câbir Feyyaz el-UIvânî tarafından tahkik edilerek altı cilt halinde yayımlanmıştır.³³ 2. *el-Müntehab fî Usûli'l-fıkıh. el-Mahsûl'ün* muhtasarı olan eser *Müntehabü'l-Mahsûl* adıyla da bilinir. 3. *Mebâhisü'l-Cedel*.³⁴

Tıp, Astronomi, Matematik'te: 1. *Câmiu'l-Ulûm*. 2. *Şerhu'l-Kânûn*. 3. *et-Tibbü'l-Kebîr*. 4. *el-Eşribe vb.*³⁵

Arap Dili ve Edebiyatı'nda: 1- *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz*. 2. *Şerhu Nehci'l-Belâğa* 3. *el-Muharrer fi'n-Nahv*.³⁶

Biyografi alanında: 1. *Menâkibü'l-İmâmi's-Şâfiî*. 2. *eş-Şeceretü'l-Mübâreke fi'l-Ensâbi't-Tâlibiyye*. 3. *Fezailü'l-ashâb*.³⁷

Râzî'yi çeşitli yönleriyle inceleyen monografiler de yazılmıştır.³⁸

28 İmam Rabbani Çelik, "Fahrreddin er-Râzî'nin Usûl Düşüncesinde Umûm Lafızların Mahiyeti (el-Mahsûl Örneği)" (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 94.

29 Eserlerinin kronolojik sıra ile değerlendirilmesi hakkında bkz. Eşref Altaş, "Fahrreddin er-Râzî'nin Eserlerinin Kronolojisi", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahrreddin er-Râzî* içinde, ed. Ömer Türker, Osman Demir (İstanbul: İsam Yay., 164-91, (2013).

30 Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 67-76; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 93.

31 Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 76-92; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 93.

32 Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 62-66; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 94.

33 Bu eseri üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar için bkz. Başoğlu, *Fıkıh Usulünde Fahrreddin er-Râzî Mektebi*, 54 vd.

34 Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 99-102; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 94.

35 Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 105; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 94.

36 Zerkân, *Fahrreddin er-Râzî*, 102-104; Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 94.

37 Yavuz, "Fahrreddin er-Râzî", 94.

38 Fethullah Huleyf'in *Fahrreddin er-Râzî ve Mevkîfuhü mine'l-Kerrâmiyye* (İskenderiye: 1959), Muhammed Hüseyin Ebû Sa'de'nin *en-Nefs ve Hulûlühâ inde Fahriddin er-Râzî* (Kahire :1989), Hâdi Alevin'in *er-Râzî Feylesüfen* (Aden: 1984), Mahir Mehdi Hilâl'in *Fahrüddin er-Râzî Belâğiyen* (Bağdad: 1977), Muhammed Salih ez-Zerkân'ın *Fahrüddin er-Râzî ve Ârâühü'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye*, Muhsin Abdülhamid'in *er-Râzî*

Konumuz ile ilgili eseri *el-Mahsûl'dür*.³⁹ Hz. Peygamber'in fiillerine Râzî'nin yaklaşımını *el-Mahsûl* eseri bağlamında ele alıp tespitler yapmaya çalışacağız. Bu eserin Taha Câbir Feyyaz el-Ulvâni tarafından tahkik edilerek altı cilt olarak yapılmış baskısını esas alacağız.⁴⁰

2. *el-Mahsûl* Adlı Eseri Çerçevesinde Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı

Hız. Peygamberin fiilleri özellikle teşri değeri bakımından usûlcüler arasında öteden beri tartışılmalı bir konudur. *Ef'alu'r-Resul* ilk asırlarda genellikle sünnet terimiyle karşılanmıştır. Sünnetle hadisin henüz eş anlamlı kabul edilmediği devirlerde Hz. Peygamber'in fiilleri fıkıhın temelini teşkil ediyordu. Zira dinle ilgili uygulamalar sözden çok Hz. Peygamber'in tatbikatına dayanıyordu. Sözlü anlatımlar fiili uygulamaları da nakletmekle beraber, daha çok, menakıb, fezail, fiten ve melahim, zühd ve rekaik, kıyamet alametleri gibi teorik açıklamalara yer veriyordu.⁴¹

Fıkıh usûlcüleri Hz. Peygamber'in fiillerini şu kısımlara ayırırlar: 1- Bir insan olarak yaptığı işler: Oturmak, kalkmak, uyumak, yemek gibi. 2- Bir maksat taşımayan adet ve alışkanlığa bağlı işleri. 3- İbadet ve taatla ilgili işleri. 4- Kendine mahsus işleri. 5- Âdet ile ibadet arasındaki davranışları. 6- Maksadları anlaşılmayan mücerred işleri.⁴²

Hız. Peygamber'in ibadet ve taatla ilgili işlerinde kendisine uyulur. Sırf Hz. Peygamber'e mahsus fiiller vardır ki bunlarda ona uyulmaz. Dörtten çok kadınla evlenmek, Visal orucu tutmak vb. gibi.⁴³

Hız. Peygamber'in çizgili elbise giymesi, tulumdan yapılmış su kapları kullanması bir maksat taşımayan âdet ve alışkanlığa bağlı işlerdir. Bu tarzdaki fiiller sözlü olarak emredilmiş veya teşvik edilmiş iş şer'i olur. Yine bu fiillerin, sözlü karine dışında şer'i olmakla bağlantıları bulunursa şer'i olur. Mesela cenazenin kabirde kibleye doğru çevrilmesi böyledir.⁴⁴

Sadece insan olarak yaratılmış olma gereği yapılmış bir iş, devamlı işlense veya işlenmese de müstehab oluşa değil mübah oluşa delalet eder. Oturmak, kalkmak, uyumak, yemek gibi. Fitri harekete uymayan, ibadetle ilgili bir iş, mesela namaz kılarken elleri karna koymak konusunda cumhur yani âlimlerin büyük çoğunluğu bunun müstehab oluşa delalet ettiğini söyler. Fiillerin bir kısmı irade dışıdır. Hız. Peygamber'in sevinince yüzünün ay parçası gibi aydınlanması, bir şeyden hoşlanmadığı zaman da yüzünde belli olması, tatlı veya ekşi şeyleri yerken yüzünün belirli şekiller alması irade dışı şeylere örneklerdir. Bunlar hükme delil olmaz. Fakat Hız. Peygamber'in bazı sevdiği ve sevmediği şeyler var-

Müfessiren (Bağdad: 1974), Muhammed İbrahim Abdurrahman'ın *Minhâcü Fahriddin er-Râzî fi't-Tefsir beyne Menâhici Muâsırîh* (Kahire: 1989) ve Süleyman Uludağ'ın *Fahrettin Râzî* (Ankara: 1991) adlı çalışmaları bunlardandır. Ayrıca Tahran'da çıkan Maârif dergisinin bir sayısı Râzî'ye tahsis edilmiştir. Bkz. Yavuz, "Fahriddin er-Râzî", 94.

39 *el-Mahsûl* hakkında geniş değerlendirmeler için bkz. Başoğlu, *Fıkıh Usulünde Fahriddin er-Râzî Mektebi*, 42 vd.

40 Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.

41 İ. Hakkı Ünal, "Hanefi Usûlcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)* 37 (1997): 191.

42 Muhammed el-Arusî Abdulkadir, *Ef'alu'r-Resûl ve Delâletuha ale'l-Ahkâm* (Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1991), 193; Hasan Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995): 69-70.

43 Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri", 70; Dursun Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", *Diyanet İlmî Dergi* 32, sy. 3 (1996): 107-128.

44 Muhammed Süleyman el-Eşkar, *Ef'alu'r-Resûl ve Delâletuha ale'l-Ahkâmîş-Şer'iyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2003), 1: 237.

dır ki bunlarda ona uymak gerekir: Temizlik yaparken, ayakkabı ve elbise giyerken sağ taraftan başlamayı severdi. Hz. Peygamber nifakı, fitneyi, yalanı ve yalancıları sevmezdi.⁴⁵ Hz. Peygamber'in fiilinin özel bir maksadı olmalıdır. Mesela Hz. Peygamber bir yolculukta devesini herhangi bir yöne çevirmişse veya ibadet maksadı gütmenden bir yere oturmuşsa buna uymak gerekmez. Fakat bu hareketleri bir ibadet gayesi ve manası taşıyorsa o zaman bunlara da uyulması gerekir.⁴⁶

Usûlcüler içerisinde etkili ve baskın bir karaktere sahip olan Hanefî usûlcülerin Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre, en azından kendi dönemlerinde, yani 4. ve 5. hicri asırlarda Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda başlıca üç görüş bulunmaktadır. Birincisi, fiilin sıfatına bakmadan Hz. Peygamber'in bütün fiillerine ittiban vacib olduğu görüşü. Hanefîler bu görüşü benimsememektedirler. İkincisi, sıfatı belli olmayan Peygamber fiillerinde tevakkufu, yani uyup uymama konusunda çekimser kalmayı tercih edenlerdir. Hanefîler bu görüşü de eleştirip reddetmişlerdir. Üçüncüsü ise, sıfatı belli olan fiillere kendi sıfatları üzere ittiba eden, sıfatı belli olmayan fiillere uymayı ise mübah gören anlayıştır ki, Hanefîler bu görüşü savunmaktadırlar. Yani bir Peygamber fiili vacib ise vacib, mendub ise mendub olarak ittibaya elverişlidir. Mendub bir fiile vacib olarak uymak Peygambere muhalefettir. Hanefîler sıfatı belli olmayan Peygamber fiillerine uymayı mübah sayarak adeta insanları serbest bırakmışlar, bu noktada uyanlara da uymayanlara da mesuliyet yüklememişlerdir. Hanefîlerin bu görüşü benimsemelerinin arkasında Hz. Peygamber'e bilinçli bir ittiba keyfiyeti yatmaktadır.⁴⁷ Bu yaklaşım fiillerin muradını anlamak ve ona göre hareket etmek esasına dayanmaktadır.⁴⁸

Fiillerin bağlayıcılığı konusunda Peygamber'in niyetinin, fiilin taşıdığı maksadın ve kurbet (taat) manası taşıyıp taşımadığının tespitinin birer kriter olarak kabul edilmesi gerektiği bunun yanında, aklın alanına giren hususlarda ümmetle peygamber arasında bir fark bulunmadığı ve Peygamber'in bu tarz fiillerinin bağlayıcı olmadığı da vurgulanan hususlardandır.⁴⁹

Râzî, *el-Mahsûl'de* fiiller konusuna girerken Peygamberlerin ismeti hususunda bazı açıklamalarda bulunmaktadır: "Peygamberlerin ismeti noktasında ihtilafa düşülmüştür. Büyük, küçük, kasıtlı, sehven veya tevil yoluyla olsun onların günah işlemesi düşünülemez diye görüş belirtenler Şiîlerdir. Bazıları da günah işlemelerini mümkün görmektedir. Ancak hangi konuda günah işlemelerinin caiz olacağı ve hangi konularda caiz olmayacağı da tartışmalıdır. Bu bağlamda itikad konularında kendilerinden günah veya küfür sâdir olamayacağı hususunda ittifak bulunmaktadır."⁵⁰

Konunun devamında Haricîlerden bir grubun onlardan günahın sâdir olabileceğini ve her günahın (kendilerine göre) küfür ve şirk olduğu konusunda görüş belirttiklerini Şiâ'nın da takiyye yoluyla onlardan küfür sâdir olmasının mümkün olduğu iddiasında olduklarını ifade etmektedir.⁵¹

Râzî'ye göre peygamberlerin tebliği değiştirmelerinin caiz olmadığı üzerinde ittifak

45 Eşkar, *Ef'alü'r-Resûl*, 1: 220-224, 231; Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri", 70.

46 Arusî, *Ef'alü'r-Resûl*, 27.

47 Ünal, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", 198-199.

48 Nejla Hacıoğlu, "Cassâs'a Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 2 (2014): 187-188.

49 Abdullah Kahraman, "Caferî Usûlcü Ebû Cafer et-Tûsî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Elmi Mecmuesi*, sy. 3 (Mart 2005): 28.

50 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 225.

51 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 226.

bulunmaktadır. Ancak bazıları, tebliği değiştirmelerinin sehven olabileceği kanaatindedirler.⁵²

Peygamberlerin fetva noktasında hata yapmalarının caiz olmadığı hususunda ittifak olduğunu belirten Râzî, bazılarına göre bunun sehven mümkün olacağını belirtmektedir.⁵³

Râzî, peygamberlerin ismeti konusunu biraz daha detaylandırarak bu hususta dört görüş bulunduğunu ifade etmektedir: “Haşeviyye büyük günahları kasden işlemelerinin caiz olduğu görüşündedir. İkinci görüşe göre büyük, küçük günahları kasden işlemeleri caiz değil, ancak tevil cihetiyle (kişisel kanaatini kullanarak muhtemel anlamlardan birine, doğru olduğuna inanarak hamletme) olabilir. Üçüncü görüş ise kasden veya tevil yoluyla caiz olmayıp sehven olabileceği yönündedir. Ancak bu da sorumluluk gereği hesaba çekilmeyi beraberinde getirecektir. Dördüncü görüş de büyük günah işleyemezler, ama kasden, hataen veya tevil yoluyla küçük günah işleyebilirler, demektedir ki Mutezile'nin çoğu bu yönde düşünmektedir.”⁵⁴

Râzî'ye göre ise kasıtlı olarak büyük ya da küçük günah peygamberlerden sâdir olmaz. Sehven olana gelince, bunun sehven olduğunu başkalarına bildirmek kaydıyla böyle bir günah veya hatanın onlardan sadır olması mümkündür.⁵⁵

Hız. Peygamber'in mücerred fiilleri hakkında da dört görüş ve delilleri üzerinde duran Râzî bu görüşleri tek tek ele almakta, gerekçeleri ile beraber incelemekte, karşı çıktığı noktalara da ayrı ayrı cevaplar vermektedir.

Dört görüş şöyledir: Vücûb gerektirir görüşü ki İbn Süreyc ve Ebû Ali b. Hayran gibileri bu düşüncededir.⁵⁶ Mendub ifade edeceği yönündeki görüşün de Şâfi'ye nispet edildiği söylenir. İbaha ifade ettiğini söyleyenin de Mâlik olduğu belirtilmiştir. Dördüncü görüşe göre ise tevakkuf edilir. Hız. Peygamber'in sıfatı meçhul olan mücerred fiilleri konusunda tevakkuf edilmesi, başka delil olmadan belirli bir hükme hamledilemeyeceğini savunanların görüşüdür.⁵⁷ Râzî'nin de savunduğu bu görüşü Sayrafi ve birçok Mutezili âlim sahiplenmektedir.⁵⁸ Zira Hız. Peygamber'in fiillerine günah veya hata nispet edilecekse bu fiiller bize de günah olacak ki, ona da bize de caiz olmaz. Eğer günah dışında bir şey ifade ediyorsa o zaman vacip, mendub veya mübah olması mümkün olacaktır. Böyle bir fiilin ona has bir durumu olabileceği gibi olmayabilir de. Dolayısıyla mücerred bir fiili için vücub, nedb veya ibaha ifade ettiğini söylemek çok zordur.⁵⁹ Ancak bir delil olduktan sonra fiilin durumu değerlendirilecek ve bağlayıcı olup olmadığı veya bağlayıcılık derecesi ortaya çıkacaktır.

Vücûb ifade ettiğini savunanlar Kur'an, İcma ve Akl'a göre deliller serdetmektedirler. Onlar, bu çerçevede birçok ayeti ve bazı sahabe uygulamalarını örnek vererek görüşlerine delil getirmektedirler. Akla göre de ihtiyatın, bir şeyi en yüksek mertebesine hamletmeyi gerektirdiğini, Hız. Peygamber'in (sas) fiilinin de en yüksek mertebeden vücûbu ifade ettiğini, bunun yanı sıra onu tazim etmenin gerekliliği noktasında ihtilafın olmadığını, onun fiillerini yapmanın da onu tazim anlamına geleceğini söylemişlerdir.⁶⁰ Ancak Râzî, fiillerin vücûb ifade ettiğine dair delil olarak getirilen ayetlerin aslında vücûba delalet etmediğini

52 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 226.

53 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 226-227.

54 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 227-228.

55 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 228.

56 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 229.

57 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 229-230; Ayrıca bkz. Ayyûn, “Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri”, 107-128.

58 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 230.

59 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 230.

60 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 230-238.

ayetleri tek tek ele alarak belirtmekte⁶¹ vücûb ile ilgili icma delilinin de âhâd haberlere dayandığını, bu haberlerin de ilim ifade etmediğini belirterek reddetmektedir.⁶² Aynı şekilde akli olarak getirilen delile de cevap vererek bunun da vücûbiyete yeterli derecede delalet edemeyeceğini ifade etmektedir.⁶³

Bazıları ise Hz. Peygamber'in mücerred fiillerinin ümmeti hakkında ibaha ifade ettiğini savunmuşlardır. Buna da gerekçe olarak Hz. Peygamber'in mücerred fiillerine ittibanın şer'an matlup olmadığını, fiillerde asıl olan hususun ibaha olup, bunu değiştirecek bir delilin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki Hz. Peygamber'in fiillerinin hüküm ifade ettiğinde ümmeti hakkında bir hüccet olduğunu, bu fiillere ittiba etmenin de şer'an ümmetinden istendiğini göz ardı etmişlerdir. Bazıları da Hz. Peygamber'in mücerred fiillerinin nedb ifade ettiğini söylemişlerdir ki bundan kastedilen de şudur: Hz. Peygamber'in mücerred bir fiili, ister vücup, nedb veya ibaha için olsun isterse Allah'a yakınlık maksadı bilinsin veya bilinmesin, ümmeti hakkında nedb ifade eder. Nedb ve ibaha görüşünde olanlar, bununla eğer şer'i vasfı belli olsun, olmasın Hz. Peygamber'in bütün mücerred fiillerinin ümmeti hakkında da sadece nedb veya ibaha ifade ettiğini kastediyorlarsa bunun isabetli olmadığı da anlaşılmaktadır.⁶⁴ Çünkü ibaha görüşü, fiili mendup kılan Allah'a yakınlık unsurunu göz ardı ederken, nedb görüşü de bir delil olmaksızın mübah bir fiile ziyade bir sıfat olan mendupluk iddia etmektedir.⁶⁵

Hz. Peygamber'in sıfatı mechul olan mücerred fiilleri konusunda tevakkuf edilmesi, yani başka delil olmadan belirli bir hükme hamledilemeyeceğini savunanların ileri sürdükleri delil şudur: Hz. Peygamber'in bu nevi fiillerini kendine mahsus olma ihtimali bulunduğu gibi, vacip, mendub ve mübah olma ihtimali de vardır. Bundan dolayı tevakkuf edilmesi gerekmektedir.⁶⁶ Burada delil ve karinelere bakılarak söz konusu fiilin ne hüküm ifade edeceği, bağlayıcı olup olmadığı veya bağlayıcılık derecesi tespit edilebilecektir.⁶⁷

Bu tür fiillerden Allah'a yakınlık maksadı taşıdığı belli olanlar bizim hakkımızda menduptur. Çünkü Hz. Peygamber'in bu fiilleri yapması, fiili yapmanın, terk etmekten evlâ olduğunu ortaya koyar. Bu tür fiillerden Allah'a yakınlık maksadı taşıdığı belli olmayanlar, ümmet hakkında mübahtır. Çünkü Hz. Peygamber'in bunları yapması, o fiilleri yapmakta sakınca olmadığını ortaya koyar ki bu da ibaha ifade eder. İbahadan daha fazla bir hükme delalet etmesi başka delilleri gerektirir. Burada yakinen bilinen ibahadır.⁶⁸ Hz. Peygamber'in dini açıklamak için yaptığı fiiller hüküm ifade eder ve bu tür fiiller kendisi hakkında farz ise ümmeti hakkında da farzdır, vacipse vaciptir, mendupsa menduptur. Namaz ve hac gibi mücmel emirlerin yapılış şekillerini, Resûlullah'ın fiilleriyle açıklaması bu türün örneklerindedir.⁶⁹

Sıfatı mechul olan mücerred fiilleri konusunda tevakkuf edilmesi, yani başka delil olmadan belirli bir hükme hamledilemeyeceği yaklaşımı Hz. Peygamber'e bilinçli bir ittiba

61 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 238-242.

62 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 242-244.

63 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 244.

64 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 245-246; 246-247; 248-252.

65 Geniş bilgi için bkz. Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 107-128.

66 Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 230; Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris el-Karâfi, *Şerhu Tenkhi'l-Füsûl fî İhtisâri'l-Mahsûl fî'l-Usûl* (Beirut: Dâru'l-fıkr, 2004), 227; Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 107-128.

67 Karâfi, *Nefâisu'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz (Mekke: 1997), 5: 2317; Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 127.

68 Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 128.

69 Aygün, "Hz. Peygamber'in Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri", 127.

keyfiyeti taşıdığı, onun fiillerinin muradını anlamak ve ona göre hareket etmek esasına dayandığı için isabetli görünmektedir. Nitekim Râzî'nin savunduğu görüşün de bu görüş olması dikkat çekmektedir.

Sonuç

Üstün zekâsı, azmi ve yaptığı ilmi seyahatler sayesinde kısa zamanda kendini yetiştiren ve VI. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Râzî Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda da eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. Eserleri ve öğrencileri aracılığıyla görüşleri yayılmış, etkisi çağını aşmıştır. Fıkıh usûlüne dair yazdığı *el-Mahsûl* adlı eseri üzerinde de şerh, talik ve ihtisar türünden birçok çalışma yapılmıştır. Fıkıh Usûlünün özellikle ilk dönemlerde kelâmcılar metodu ve fakihler metodu şeklinde iki yöntemle şekillendirildiği bilinmektedir. Râzî'nin kelâmcılar metodunu başarılı bir şekilde uyguladığı söylenebilir.

En çok kelâm alanında eser vermiş olmasına rağmen Fıkıh usûlü tarihi bakımından da Râzî bir dönüşüme işaret eder ve onun usûl yaklaşımı müteahhirin döneminin başlangıcını oluşturur. O, *el-Mahsûl'de* fıkıh usûlünü yeni bir üslûp içinde inşa etmiştir. Bu yüzden Râzî, hem genel İslam düşüncesi hem de fıkıh usûlü açısından belirleyici bir noktada bulunmaktadır.

Râzî kitabında çok fazla delil göstermeye meyletmiştir. O'nun konuları işlemede diğer eserlerinin yanı sıra *el-Mahsûl'de* de uyguladığı metot, bir üslûp yeniliğidir. Buna göre O, hemen hemen hiçbir ayrıntıyı atlamayacak derecede konuyu genişçe ele almayı, farklı veya karşıt görüşler varsa bunları zikretmeyi tercih etmiştir. Râzî, karşıt düşüncelerle ustaca tartışmaya girip, onların delillerini çürütmeyi başarılı bir şekilde yapmıştır.

Hız. Peygamber'in fiilleri özellikle teşri değeri bakımından usûlcüler arasında öteden beri tartışılmalı bir konudur. Râzî, *el-Mahsûl'de* fiiller konusuna girerken Peygamberlerin ismeti hususunda bazı açıklamalarda bulunmuştur. Hız. Peygamber'in mücerred fiilleri hakkında dört görüş ve delilleri üzerinde duran Râzî bu görüşleri tek tek ele almış, gerekçeleri ile beraber incelemiş, karşı çıktığı noktalara da ayrı ayrı cevaplar vermiştir. Mücerred fiillerin vacib, mendub veya mübahlık ifade ettiğine dair görüşlere karşı çıkan Râzî, dördüncü görüş olarak bahsettiği tevakkuf yöntemini savunmuştur. Hız. Peygamber'in sıfatı meçhul olan mücerred fiilleri konusunda tevakkuf edilmesi, yani başka delil olmadan belirli bir hükme hamledilemeyeceğini savunanların görüşüdür. Bu görüşü birçok Mutezili âlim de sahiplenmektedir. Ancak bir delil olduktan sonra fiilin durumu değerlendirilecek ve bağlayıcı olup olmadığı veya bağlayıcılık derecesi ortaya çıkacaktır. Böyle bir yaklaşımın Hız. Peygamber'e bilinçli bir ittiba manası taşıdığı, onun fiillerinin muradını anlamak ve ona göre hareket etmek esasına dayandığı çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Altaş, Eşref. "Fahreddin er-Râzî'nin Eserlerinin Kronolojisi". *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*. Editör: Ömer Türker, Osman Demir. İstanbul: İsam Yayınları, 2013.
- Arusî, Muhammed Abdulkadir. *Ef'alu'r-Resûl ve Delâletuha ale'l-Ahkâm*. Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1991.
- Aygün, Dursun. "Hz. Peygamber'in Fiil Ve Takrirlerinin Delil Değeri". *Diyanet İlmî Dergi* 32, sy. 3 (1996): 107-128.

- Bardakoğlu, Ali. "Hanefi Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 1-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Başoğlu, Tuncay. "Fıkıh Usulünde Fahrreddin er-Râzî Mektebi". *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahrreddin er-Râzî*. Editör: Ömer Türker, Osman Demir. İstanbul: İsam Yayınları, 2013.
- Başoğlu, Tuncay. *Fıkıh Usulünde Fahrreddin er-Râzî Mektebi*. İstanbul: İsam Yayınları, 2014.
- Çelebi, Katip. *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Çelik, İmam Rabbani. "Fahrreddin er-Râzî'nin Usûl Düşüncesinde Umûm Lafızların Mahiyeti (el-Mahsûl Örneği)". Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Eşkar, Muhammed Süleyman. *Ef'alü'r-Resûl ve Delâletuha ale'l-Ahkâmîş-Şer'iyye*. 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2003.
- Güleç, Hasan. "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995): 67-78.
- Hacıoğlu, Nejla. "Cassâ'a Göre Hz. Peygamberin Fiilleri". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 2 (2014): 165-188.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânu'l-Mizân*. Tahkik: Abdulfettah Ebû Gudde. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Çeviren: Halil Kendir. 2 cilt. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2004.
- Kahraman, Abdullah. "Caferi Usûlcü Ebû Cafer et-Tüsü'e Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri". *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Elmi Mecmuesi*, sy. 3 (Mart 2005): 11-28.
- Karâfi, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris. *Şerhu Tenkihi'l-Füsûl fi İhtisâri'l-Mahsûl fi'l-Usûl*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 2004.
- Karâfi, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris. *Nefâisu'l-Usûl fi Şerhi'l-Mahsûl*. Tahkik: Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. 9 cilt. Mekke 1997.
- Koca, Ferhat. "el-Mahsûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 391-392. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Râzî, Fahrreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. *el-Mahsûl fi ilmi Usûli'l-Fıkh*. Tahkik: Tâhâ Câbir Feyyâz el-Ulvânî. 6 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Râzî, Fahrreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. *Kelâmî Giriş (el-Muhassal)*. Çeviren: Hüseyin Atay. Ankara: AÜF Yayınları, 1978.
- Ünal, İ. Hakkı. "Hanefi Usûlcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1997): 191-199.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahrreddin er-Râzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 89-95. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Zerkân, M. Salih. *Fahrreddin er-Râzî ve Ârâuhu'l-Kelâmîyye ve'l-Felsefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.